

²² Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження): [монографія]. – К., 2007. – С. 57.

Резюме

У статті висвітлюються різні погляди науковців щодо віднесення правоохоронних органів до числа тих, які здійснюють правосуддя. На підставі аналізу законодавства доведено, що правоохоронні органи правосуддя не здійснюють правосуддя. Охарактеризовано структурні елементи суспільних відносин видового об'єкта злочинів проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів під час провадження досудового розслідування.

Ключові слова: злочини проти правосуддя, правосуддя, працівники правоохоронних органів, правоохоронні органи, видовий об'єкт, суспільні відносини.

Резюме

В статье рассматриваются разные точки зрения ученых относительно отнесения правоохранительных органов к числу осуществляющих правосудие. На основании анализа законодательства доказано, что правоохранительные органы не осуществляют правосудие. Охарактеризованы структурные элементы общественных отношений видового объекта преступлений против правосудия, совершаемых работниками правоохранительных органов во время досудебного расследования.

Ключевые слова: преступления против правосудия, правосудие, работники правоохранительных органов, правоохранительные органы, видовой объект, общественные отношения.

Summary

The article deals with different points of view of scientists regarding allocation among law enforcement agencies to administer justice. Based on analysis of legislation proved that the police do not administer justice. We characterize the structural elements of the social relations of specific object of crimes against justice committed by law enforcement officers during pre-trial investigation.

Key words: crimes against justice, justice, law enforcement, law enforcement, specific object, public relations.

Отримано 29.05.2012

А. Г. ВАЩЕНКО

Анна Григорівна Ващенко, аспірант Національного технічного університету України «КПІ»

**ЧИ МАЄ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА
СТАН ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС ЗАПОДІЯННЯ НИМ СОБІ СМЕРТІ?**

Питання відмежування умисного опосередкованого вбивства від доведення до самогубства за такою ознакою, як психічний стан потерпілого під час заподіяння собі смерті, у сучасній науковій літературі висвітлено досить розмито. С. Д. Шапченко та С. С. Яценко стверджують, що доведення до самогубства особи, яка внаслідок свого душевного стану не могла певною мірою оцінювати власні дії, слід розцінювати як умисне опосередковане вбивство. Потерпілим від такого злочину може бути лише повнолітня особа, яка усвідомлює значення власної поведінки та має можливість керувати нею. З ними погоджуються М. І. Бажанов, В. В. Сташис, М. І. Мельник та М. І. Хавронюк¹.

На нашу думку, дане твердження кореспондується з наступним визначенням умисного опосередкованого вбивства як одного з видів убивства умисного. Умисним опосередкованим вбивством визнається використання для завдання смерті потерпілому сил природи чи спричинення потерпілому душевної травми, внаслідок якої він позбавляє себе життя. У даному визначенні особливий інтерес викликає твердження про спричинення потерпілому душевної травми, внаслідок якої він позбавляє себе життя². Ці твердження нібито існують самі по собі. Вказані науковці не співвідносять їх між собою, висуваючи їх у якості двох незалежних одна від одної аксіом. Однак вважаємо, що співвідношення між ними існує. Саме у ньому, тобто у стані потерпілого, за якого він заподіює собі смерть, і полягає одна з основних ознак, згідно з якою можливо здійснити відмежування умисного опосередкованого вбивства від доведення до самогубства. Звернемося детальніше до самого визначення умисного опосередкованого вбивства. Зокрема, до такого його елемента, як «спричинення потерпілому душевної травми, внаслідок якої він заподіює собі смерть». Що ж розуміє С. С. Яценко під терміном «душевна травма» і яке значення має цей термін?

Термін «душевна травма» вживається як синонім травми психічної. Психічна травма або психотравма – нервово потрясіння; емоційна дія, яка викликала психічний розлад; шкода, нанесена психічному здоров'ю людини в результаті інтенсивного впливу несприятливих факторів середовища або гостроемоційних, стресових впливів інших людей на її психіку³. Окрім цього терміна закон також оперує визначеннями «психічний розлад», «душевна хвороба» та «психічна хвороба», які він визнає тотожними терміну «душевна травма». Слід розглянути також і їх.

Під психічним розладом розуміється медичний критерій неосудності, що охоплює всі форми психічної патології, які входять у класифікацію Міжнародної класифікації хвороб – 10 (далі – МКХ-10)⁴, що складається з десяти блоків, кожен з яких включає в себе окремі психічні захворювання, варіанти цих психічних захворювань та психопатологічні синдроми.

Шкода, що наноситься психічному здоров'ю людини, полягає у спричиненні потерпілому душевної хвороби, яка визнається тяжким тілесним ушкодженням.

Під душевною хворобою належить розуміти психічне захворювання (психічну хворобу)⁵.

До психічних захворювань не можна відносити пов'язані з ушкодженням реактивні стани (психози, неврози). Ушкодження кваліфікується як тяжке тільки тоді, коли воно потягло за собою розвиток психічного захворювання, незалежно від його тривалості й ступеня виліковності. Ступінь тяжкості ушкодження, що викликало реактивний стан нервової системи, визначається за ознакою тривалості розладу здоров'я⁶.

Аналіз наведених визначень дає можливість стверджувати наступне: спільним для них є те, що усі вони описують хворобливий стан психіки потерпілого, який значно утруднює йому можливість оцінювати характер власних дій та керувати ними; даний стан може виникати як реакція потерпілого на події навколишнього світу або на поведінку винної особи; даний стан розцінюється законодавцем як тяжке тілесне ушкодження сам по собі.

Серед хвороб, що передбачені МКХ-10, існують певні психічні розлади, які значно утруднюють потерпілому прийняття рішення саме щодо позбавлення себе життя. Ці розлади найбільш повно ілюструють відсутність у потерпілого можливості неупереджено та свідомо приймати рішення щодо власного самогубства.

Такими психічними розладами, зокрема, є депресивні синдроми та суїцидоманія. Депресивні синдроми характеризуються тим, що хворі скаржаться на слабкість, лінь, в'ялість, пригніченість. Вони не вірять у власні сили, легко сумніваються у вірності власних вчинків, складно приймають рішення. В такому стані у хворих може спостерігатися слізливність, дратівливість, образливість. У стані гіпотимічної депресії дуже часто скоюються спроби суїциду. Також бажання позбавити себе життя може виникати у стані імпульсивного потягу – так звана суїцидоманія⁷.

Слід розглянути детальніше ці два психічних розлади, в яких одним із основних симптомів є бажання потерпілого скоїти самогубство.

Гіпотимічна депресія як стадія формування депресивних розладів характеризується появою у хворого помірно вираженого тужливого ефекту. Такі хворі скаржаться на сум, тугу, безнадійність. На цій стадії виникає депресивна деперсоналізація з почуттям передсерцевої туги та ідей малоцінності. Життя здається таким хворим безцілним. Труднощі, що виникають, розцінюються ними як неподоланні. На цій стадії виникають суїцидальні міркування на тему бажаності смерті від якого-небудь захворювання чи роздуми на тему самогубства⁸.

Суїцидоманія – нав'язливий потяг, стійке прагнення до скоєння самогубства⁹.

Можна навести багато визначень самогубства. Наприклад: самогубством називається будь-який смертний випадок, який прямим чи непрямым чином походить від позитивного чи негативного акту, здійсненого самою жертвою, котра наперед знала про можливі наслідки свого вчинку. Чи наступне визначення. Самогубство – це свідомий вольовий акт, внаслідок якого людина позбавляє себе життя. Або ж таке: самогубство – це свідоме самостійне позбавлення себе життя, спричинене своєю безпосередньою, наміреною і бажаною дією.

Усі наведені визначення сходяться в одному: самогубство є свідомим актом людини. Тобто таким, коли її воля не пригнічена ні частково, ні повністю. У випадках описаних вище психічних розладів, внаслідок яких людина може позбавити себе життя, неможливо стверджувати, що потерпілий приймає рішення позбавити себе життя повністю свідомо. Його воля знаходиться під впливом хворобливих суїцидальних ідей та намірів. З цього твердження прямо випливає наступне: якщо суб'єкт злочину свідомо викликав у потерпілого такий хворобливий стан психіки чи скористався вже існуючим психічним розладом потерпілого і це потягло за собою самогубство, то такі дії винного слід розцінювати як умисне опосередковане вбивство. Для визнання у діях винного ознак доведення до самогубства необхідно встановити те, що потерпілий, приймаючи рішення позбавити себе життя, не знаходився у такому психічному стані, який утруднював для нього об'єктивну оцінку вчинюваних ним дій.

У випадку невдалого замаху на самогубство встановити наявність у потерпілого такого стану не викликає складнощів за допомогою судово-психіатричної чи судово-психологічної експертизи. Чи можливе встановлення наявності такого стану у разі суїциду потерпілої особи?

У випадку самогубства потерпілого встановлення такого стану відбувається за допомогою проведення посмертної судово-психіатричної експертизи (далі – СПЕ). Її специфіка, що визначається дослідниками даної проблеми як у минулому, так і в теперішній час, вимагає від експерта глибоких теоретичних знань і великого практичного досвіду¹⁰.

Предметом посмертної СПЕ є оцінка психічного стану особи, її здатності усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними на період юридично значущої дії, яка сталася у минулому.

Завдання посмертної СПЕ:

1. Діагностична кваліфікація психічного стану особи, при наявності психічних розладів – обґрунтування їх синдромальної та нозологічної належності.
2. Оцінка ступеня важкості проявів виявлених психічних порушень.

3. Співвідношення виявлених психічних розладів з положеннями закону у рамках формули осудності–неосудності, що становлять її критерії.

4. Вирішення питань про здатність (нездатність) особи усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними в період часу, що цікавить суд¹¹.

Об'єктом посмертної СПЕ є виключно матеріали справи та медична документація. Експерт не має можливості безпосередньо дослідити психічний стан підекспертного, а тільки проводить його вторинну оцінку, аналізуючи відомості, що вказують, як цей психічний стан та поведінка бачились в різні проміжки часу, в тому числі і в період скоєння ним самогубства, медичними, юридичними працівниками, оточуючими людьми, та у якому вигляді знайшли відображення в поданих на дослідження матеріалах. Таким чином, діагностичне завдання розв'язується експертом не безпосередньо стосовно підекспертного, а опосередковано, через оцінку інформації, яка міститься в досліджуваних об'єктах на предмет її відповідності існуючим у психіатрії діагностичним стандартам. Порядок застосування цих принципів при посмертній і очній експертизі, тобто методики оцінки об'єктів дослідження при цих видах експертиз, викладено в надрукованих наукових роботах співробітників відділу СПЕ УНДІ соціальної, судової психіатрії та наркології¹².

Оскільки посмертне встановлення наявності у потерпілого психічних розладів у період, що цікавить органи слідства та суд, є можливим, то варто вести мову про те, що стан потерпілого, у якому він заподіює собі смерть, – важлива обставина для кваліфікації та відмежування умисного опосередкованого вбивства від доведення до самогубства. Автор пропонує вважати заподіяння потерпілим собі смерті у стані душевної травми ознакою умисного опосередкованого вбивства. Самогубство ж потерпілого, коли він за своїм станом психіки мав можливість повною мірою усвідомлювати та усвідомлював характер власних дій, вважати доведенням до самогубства. Важливою ознакою для проведення такого відмежування слід вважати усвідомлення суб'єктом злочину стану потерпілого. Тобто використання ним існуючого патологічного стану психіки потерпілого чи свідоме провокування такого стану.

¹ Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий. – 3-е изд., исправл. и дополн. / Отв. ред. С. С. Яценко. – К.: А.С.К., 2003. – 1088 с. – С. 285; Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ–Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 494 с. – С. 40.

² Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий. – 3-е изд., исправл. и дополн. / Отв. ред. С. С. Яценко. – К.: А.С.К., 2003. – 1088 с. – С. 262.

³ Brown, Asa Don Posttraumatic stress disorder in childhood. –New York: American Academy of Experts in Traumatic Stress, 2009. – 450 с. – С. 21; Herman, Judith Lewis Trauma and recovery. –New York: BasicBooks, 1992. – 357 с. – С. 34; Hunt, Nigel C. Memory, War and Trauma. –Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 291 с. – С. 41; Bessel A. van der Kolk; Alexander C. McFarlane; Lars Weisaeth Traumatic Stress: The Effects of Overwhelming Experience on Mind, Body, and Society. – New York: Guilford Press, 1996. – 574 с. – С. 84.; Scaer, Robert C. The Trauma Spectrum: Hidden Wounds and Human Resiliency. – New York: Norton, 2005. – 350 с. – С. 66.

⁴ Bessel A. van der Kolk; Alexander C. McFarlane; Lars Weisaeth Traumatic Stress: The Effects of Overwhelming Experience on Mind, Body, and Society. – New York: Guilford Press, 1996. – 574 с. – С. 124.

⁵ Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6.

⁶ Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6.

⁷ Судебная психиатрия: учеб. для вузов / Н. М. Жариков, Г. В. Морозов, Д. Ф. Христинин. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2008. – 560 с. – С. 116, 121.

⁸ Scaer, Robert C. The Trauma Spectrum: Hidden Wounds and Human Resiliency. – New York: Norton, 2005. – 350 с. – С. 154.

⁹ Електронна медична енциклопедія. [електронний ресурс] Режим доступу: <http://medical-encyclopedia.zelenka.su>

¹⁰ Горинев В. В. Вопросы теории в методологии посмертных судебно-психиатрических экспертиз // Судебно-медицинская экспертиза. – 1994. – № 2. – С. 37–39. – С. 7.

¹¹ Ілейко В. Р. Посмертна судово-психіатрична експертиза у цивільному процесі – методологічні, методичні принципи проведення та завдання // Український вісник психоневрології. – 2002. – Т. 10. – Вип. 1. – С. 120–121.

¹² Ілейко В. Р. Методика оцінки показаній свідетелей при посмертній судебно-психиатрической експертизе в гражданском процессе // Журнал психиатрии и медицинской психологии. – 1999. – № 2. – С. 50–54; Ілейко В. Р., Первомайський В. Б. Структура акту посмертної судово-психіатричної експертизи у цивільному процесі // Вісник психічного здоров'я. – 2001. – № 3. – С. 27–30.

Резюме

У статті автор звертає увагу на проблему відмежування умисного вбивства від доведення до самогубства за такою ознакою як психічний стан потерпілого. Ця проблема в науковій літературі висвітлювалася поверхово. У статті автор проводить аналіз таких термінів, як психічна травма, душевна хвороба, психічний розлад і психічна хвороба. Також автор наводить приклади психічних станів, в яких потерпілий не може повною мірою оцінювати характер власних дій у момент заподіяння собі смерті. На підставі цього дослідження автор пропонує розглядати психічний стан потерпілого як один з головних ознак, за якими слід проводити відмежування умисного убивства від доведення до самогубства.

Ключові слова: умисне вбивство, доведення до самогубства, психічна травма, душевна хвороба, психічний розлад, психічна хвороба.

Резюме

В статті автор звертає увагу на проблему відмежування умисльного вбивства від доведення до самоубийства по такому признаку як психическе состояние потерпевшего. Эта проблема в научной литературе освещалась поверхностно. В статье автор проводит анализ таких терминів, як психическая травма, душевная болезнь, психическое расстройство и психическая болезнь. Также автор приводит примеры психических состояний, в которых потерпевший не может в полной мере оценивать характер собственных действий в момент причинения себе смерти. На основании этого исследования автор предлагает рассматривать психическое состояние потерпевшего как один из главных признаков, по которым следует проводить отграничение умисленного убийства от доведения до самоубийства.

Ключевые слова: умисленне убийство, доведення до самоубийства, психическая травма, душевна болезнь, психическое расстройство, психическая болезнь.

Summary

In this article the author draws attention to the problem of distinguishing intentional killing of incitement to suicide on such grounds as the mental condition of the victim. This problem in the scientific literature covered surface. In his article, the author analyzes the terms such as trauma, mental illness, mental disorder and mental illness. The author also gives examples of mental states in which the victim can not bend any measure to assess the nature of their actions at the time of his death. Based on this study, the author proposes to consider the mental state the victim as one of the chapters of the grounds on which the delimitation should be carried out by murder intentional incitement to suicide.

Key words: murder, incitement to suicide, trauma, mental illness, mental disorder, mental illness.

Отримано 28.05.2012

О. В. ПОПОВИЧ

Олена Василівна Попович, здобувач Львівського державного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ

Особистість злочинця характеризується виникненням певних змін (вад) у її психологічній структурі. Змінам піддаються ціннісні орієнтації, потреби, схильності, переконання. Виникають негативні риси характеру: жорстокість, озлобленість, жадібність, боягузтво тощо.

Різні аспекти даної проблеми в різний час досліджували такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Ю. М. Антонян, В. Н. Булаков, Я. І. Гилінський, Г. Н. Горшенков, А. І. Долгова, П. А. Кабанов, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, В. В. Лунєєв, В. А. Номоконов, Д. А. Шестаков, А. М. Яковлєв та інші.

Мета даної статті полягає у дослідженні особистості злочинця як соціально-психологічного поняття, що включає сукупність типових психологічних і етичних якостей індивіда, які формуються в результаті скоєння злочинів. Особистість злочинця охоплює цілу систему психологічних властивостей: спонуки, установки, переконання, емоційні та вольові особливості тощо.

Особистість злочинця не тільки існує, вона потребує поглибленого дослідження. Саме тому необхідно погодитися з А. Ф. Зелінським, який стверджує, що особистість злочинця – альфа і омега кримінальної психології, її наріжний камінь. Людина, яка порушила кримінальний закон, є автором злочину, а її «справа» перетворює громадянина на злочинця, який відкидається суспільною свідомістю¹. У злочинців у процесі заняття злочинною діяльністю виробляються своєрідні вміння і навички, звички і схильності, тобто «злочинний» почерк. Схильність до скоєння злочинів певним способом – передумова злочинної професіоналізації. Знання специфіки способів професійної злочинної діяльності – ключ до виявлення винних.

Про особистість злочинця необхідно говорити у тому випадку, коли йдеться про певну систему злочинних дій. Це зумовлено тим, що особистість формується в процесі діяльності (зокрема злочинної). Здійснення злочинних дій позначається на психологічній структурі особистості, виникненні у неї антигромадської спрямованості (установки).

Заслужують на увагу пропозиції деяких авторів виділяти наступні категорії ознак щодо структури особистості злочинця: 1) соціально-демографічні: а) загальногромадянська сфера (соціальне походження, соціальне становище, освіта, участь в суспільно-політичних подіях тощо); б) сімейна сфера (сімейний стан, склад сім'ї, взаємини членів сім'ї тощо); в) побутова сфера (місце проживання, житлові умови, матеріальне становище; найближче побутове оточення, знайомства тощо); г) виробнича сфера (професія, спеціальність, рід заняття, трудовий стаж, характеристика в колективі тощо); 2) соціально-психологічні: а) етична сфера (світоглядні і етичні риси людини); б) інтелектуальна сфера (рівень розумового розвитку, обсяг знань, життєвий досвід тощо); в) емоційна сфера (сила і швидкість реакцій на подразники, ступінь емоційної збудливості тощо); г) вольова сфера (цілеспрямованість особистості, самовладання, рішучість тощо).